

Onderzoekmemorandum De Kredietcrisis en de Gelderse Economie

Samenvatting en conclusies

In het 3de kwartaal werd duidelijk dat de Amerikaanse kredietcrisis een Europese dimensie kreeg. In het kielzog daarvan voltrok zich in Gelderland een omslag van 'hoogconjunctuur' naar 'teruggang'. De economische groei daalde naar schatting van 2,9% in het 2de kwartaal naar 1,8 in het 3de kwartaal. In het vierde kwartaal zijn de ontwikkelingen in een stroomversnelling geraakt en kwamen ook Europese banken in betalingsmoeilijkheden. Intussen is duidelijk dat de wereldhandel sterk onder druk staat, en dat grote delen van de wereld in een economische recessie zijn beland of binnenkort zullen belanden. Het CPB kwam in december 2008 met een bijgestelde raming voor de Nederlandse economie onder de veelzeggende titel "Zwaar weer op komst". Daarin werd ook voor Nederland een recessie aangekondigd. In termen van economische groei wordt volgens de Decemberraming van het CPB het dieptepunt van de recessie bereikt in 2009 en zal het BBP in 2010 een licht herstel vertonen. Voor de werkgelegenheidsontwikkeling liggen de verhoudingen precies andersom. Doordat de werkgelegenheid doorgaans met een vertraging van ongeveer een jaar op de ontwikkeling van de productie reageert, ligt het zwaartepunt van de werkgelegenheidsverliezen in 2010 (in totaliteit -2% versus -0,1% in 2009).

Voor 2009 is het Nederlandse macrobeeld van het CPB naar sectoren verbijzonderd door het EIM. Voor 2010 is dat niet gebeurd. In dit memorandum is derhalve een poging ondernomen om deze nadere verfining zelf aan te brengen. Vervolgens hebben wij op basis van het resulterende nationale sectorbeeld met behulp van ons prognosemodel (PROMOW) een doorrekening gemaakt voor Gelderland.

Gemiddelde ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector in 2010, Gelderland					
	stand 2008 x 1.000	mutatie in procenten		mutatie in arbeidplaatsen	
		2009	2010	2009	2010
Landbouw en visserij	33,5	-1,7	-2,5	-600	-800
Voeding	15,3	-1,4	-3,4	-200	-500
Chemie	9,7	-1,7	-4,6	-200	-400
Metaal en elektrotechniek	44,5	-1,9	-6,7	-800	-2.900
Overige industrie	43,9	-2,6	-7,2	-1.100	-3.100
Energie	3,9	-0,5	-1,8	0	-100
Bouw	62,8	-0,3	-2,6	-200	-1.600
Onroerend goed	7,7	-0,2	-0,1	0	0
Handel en reparatie	209,3	-0,6	-1,2	-1.300	-2.500
Transport	37,2	-0,2	-0,3	-100	-100
Communicatie	9,3	-1,6	-3,7	-100	-300
Bank- en verzekeringswezen	21,7	-4,2	-10,5	-900	-2.200
Horeca en zakelijke dienstverlening	203,2	0,1	-1,7	200	-3.500
Gezondheidszorg	162,7	2,0	0,4	3.300	700
Overheid en onderwijs	107,3	0,1	0,0	100	0
Totaal	972,0	-0,2	-1,8	-1.900	-17.300

Bron 2008: PWE-Gelderland 2008; Bron 2009-2010: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

In 2009 zullen de verliezen naar verhouding nog gematigd zijn. De grote klap komt in 2010 met een daling van ruim 17.000 arbeidsplaatsen. Het zwaartepunt van de Gelderse werkgelegenheidsverliezen ligt bij de industrie (-7.000) en de commerciële dienstverlening (-8.600). Maar ook in de landbouw en de bouwnijverheid daalt de werkgelegenheid. In de quartaire sector zal in 2009 nog enige groei worden gerealiseerd. In 2010 valt ook daar de groei vrijwel stil.

De Gelderse vooruitberekeningen naar sector liggen over het algemeen redelijk in lijn met de nationale ontwikkelingen en verwachtingen zoals die naar voren komen uit de meest recente CBS-Conjunctuurtest voor de Industrie en de Commerciële dienstverlening. Alleen het berekende banenverlies in de transportsector is in relatie tot de actuele omzetestontwikkeling mogelijk aan de lage kant.

Onzekerheidsvariant

De onzekerheden rond deze raming zijn zeer groot. Het geraamde herstel van het BBP in 2010 leunt in belangrijke mate op de aanname dat de wereldhandel na 2009 weer aantrekt. Het herstel zou echter ook eerder, maar vooral ook later in kunnen zetten. Daarnaast is er in de prognose van uitgegaan dat de kredietverlening aan bedrijven in de loop van 2009 en 2010 geleidelijk weer normaliseert. Het CPB heeft in de Decemberraming een onzekerheidsvariant opgenomen waarbij de internationale conjunctuur, onder invloed van een aanhoudende kredietcrisis, dieper wegzakt en pas later zal herstellen dan in de centrale projectie ligt besloten. Daarbij is verondersteld dat bedrijven ook gedurende een langere periode te maken hebben met verhoogde risicopremies op bankkredieten. In deze variant komt de economische groei in zowel 2009 als 2010 circa 1%-punt lager uit dan in de centrale projectie. De Nederlandse werkgelegenheid daalt onder die omstandigheden met 0,2% in 2009 en met 3,1% in 2010. Doorrekening van deze variant voor Gelderland resulteert in een banenverlies van ongeveer 4.000 in 2009 en ca. 27.000 in 2010. Daarbij zal het zwaartepunt van de verliezen – net zoals in de centrale projectie – liggen bij de industrie en de commerciële dienstverlening.

Bij dit alles moet bedacht worden dat economische prognoses tegenwoordig het karakter dragen van dagkoersen en dat er vele profetieën circuleren. Wij gaan in onze Gelderse prognoses altijd uit van de Nederlandse context volgens het CPB (ic. de Decemberraming 2008). Zodra het CPB met nieuwe inzichten komt zullen ook wij de prognoses aanpassen.

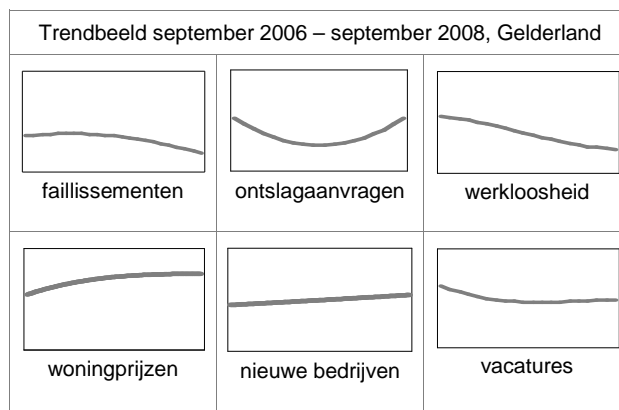
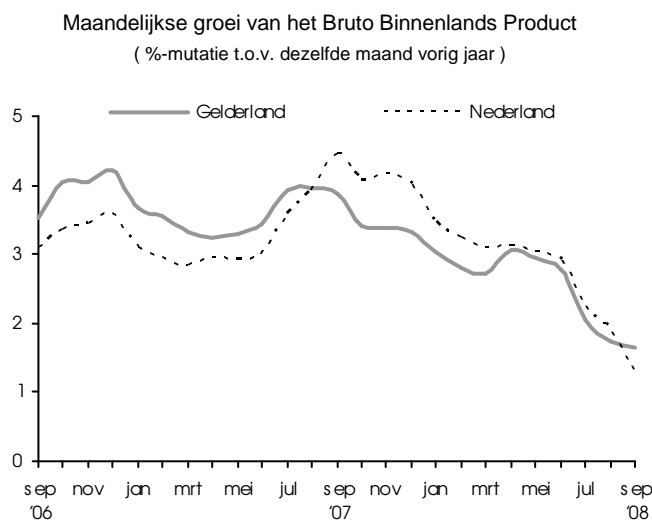
19 januari 2009

Menno Walsweer
Bureau Economisch Onderzoek

Achtergrond en technische toelichting¹

De staat van Gelderland in het derde kwartaal 2008 en de verwachtingen tot 2012

In het 3de kwartaal werd duidelijk dat de Amerikaanse kredietcrisis een Europese dimensie kreeg. In het kielzog daarvan voltrok zich in Gelderland een omslag van 'hoogconjunctuur' naar 'teruggang'. De economische groei daalde naar schatting van 2,9% in het 2de kwartaal naar 1,8 in het 3de kwartaal. In vergelijking met de EU is dat overigens nog steeds een redelijke groei. De Gelderse conjunctuurindicatoren vertoonden overwegend nog een positief ontwikkelingsbeeld. Alleen bij het aantal ontslagaanvragen was de trend oplopend. De werkloosheid daarentegen daalde gestaag en het vacatureniveau bleef onveranderd hoog.

© Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland
Gebruikte bronnen: CBS / CWI / KvK / Kadaster / provincie Gelderland

In de Macro Economische Verkenningen van september 2008 merkt het CPB op dat de kredietcrisis een negatieve invloed op Nederlandse ontwikkeling zal hebben. De directe kredietrisico's werden echter bescheiden geacht. Toch is ook Nederland kwetsbaar, aldus het CPB. Door het open karakter van de Neder-

¹ Voor de definities en de sectorindeling wordt verwezen naar het Onderzoekmemorandum Toelichting middellange-termijnprognoses 2012, behorende bij de Provinciale Economische Verkenning 2008-2009, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

landse economie werkt de lagere groei van de wereldhandel waarmee de kredietcrisis gepaard gaat, relatief sterk door. Ook de Nederlandse economie wordt dus geraakt door de kredietcrisis, maar de wijze waarop lijkt sterk op die van een normale, door de internationale economische ontwikkeling veroorzaakte, conjuncturele teruggang. Nederland kent binnen het eurogebied een goede uitgangspositie en het CPB verwachtte daarom voor Nederland toch nog een groei van 1¼ % in 2009. Voor de periode 2010-2012 werd gerekend met een economische groei van 2% per jaar. Doorrekening van dit landelijke beeld naar een Gelders perspectief laat zien dat de werkgelegenheidsgroei - die nog maar net op gang is gekomen – al weer sterk zal vertragen. De effecten van de hoogconjunctuur ijlen na in 2008 waardoor de banengroei aanvankelijk nog 1 à 1½ % bedraagt. In 2009 wordt geen enkele groei meer voorzien. De verwachte conjunctuurverslechtering leidt in grote delen van de marktsector zelfs tot banenverlies. In de periode daarna blijft de totale banengroei steken op en zeer bescheiden 0,3 % per jaar.

Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling van de werkgelegenheid in Gelderland, 2009-2012				
	in procenten		in arbeidsplaatsen	
	2009	2010 / 2012	2009	2010 / 2012
Landbouw en visserij	-2,7	-2,5	-900	-800
Voeding	-2,2	-2,0	-300	-300
Chemie	-0,6	-0,5	-100	0
Metaal en elektrotechniek	0,3	0,6	100	200
Overige industrie	-1,6	-1,5	-700	-600
Energie	-0,6	-0,3	0	0
Bouw	0,0	0,1	0	100
Onroerend goed	-2,3	-2,0	-200	-200
Handel en reparatie	-0,5	-0,3	-800	-400
Transport	-1,0	-0,7	-400	-300
Communicatie	-0,9	-0,7	-100	-100
Bank- en verzekeringswezen	-0,6	-0,4	-100	-100
Horeca en zakelijke dienstverlening	1,6	1,8	3.700	4.500
Gezondheidszorg	0,1	0,4	200	700
Overheid en onderwijs	-0,2	0,0	-300	0
Totaal	0,0	0,3	300	2.800

Bron: Provinciale Economische Verkenning 2008-2012, Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland

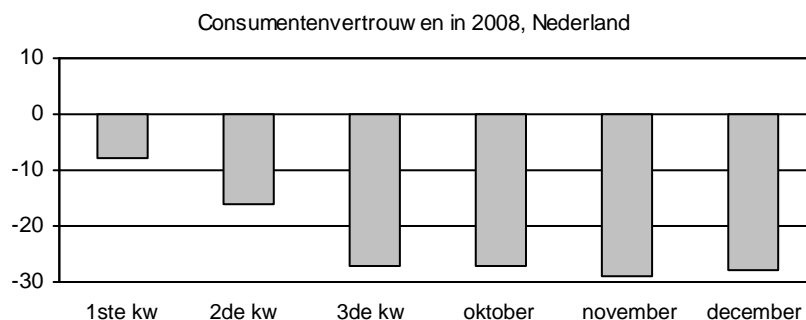
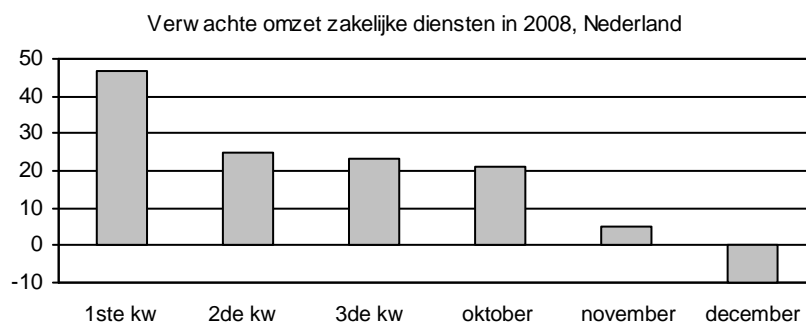
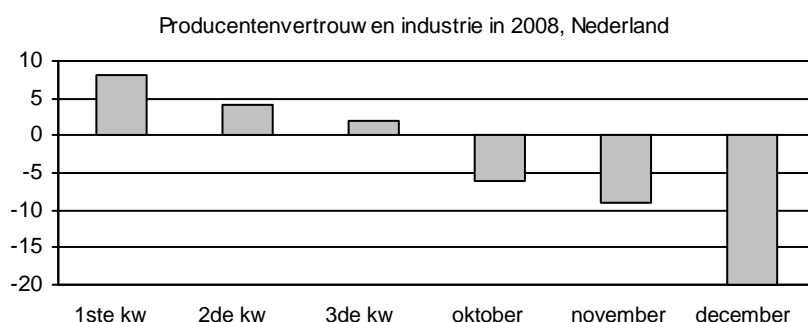
In de landbouw zet de trendmatige daling zich voort en bij de industrie moet over vrijwel de gehele linie rekening worden gehouden met werkgelegenheidsverliezen. Alleen in de Metaal en elektrotechniek zal zich mogelijk nog een lichte stijging voordoen. In de Bouw zijn de groeiperspectieven voor de middellange-termijn matig en de vooruitzichten in de dienstverlening hebben sterk te leiden van de afnemende economische groei. In de tertiaire dienstverlening vertoont alleen de 'Horeca en zakelijke dienstverlening' nog een behoorlijke groei. Voor het overige zijn de verwachtingen negatief. In de kwartaire dienstverlening zal de werkgelegenheidsgroei nog maar gering zijn. In de Zorg is nog een kleine groei te verwachten, bij de Overheid en het onderwijs valt de groei helemaal weg.

De geringe banengroei in de komende jaren zal naar verwachting een drukkend effect hebben op de neiging van de bevolking om te participeren op de arbeidsmarkt. Daarnaast speelt de vergrijzing een rol.

Dit alles leidt ertoe dat ook de toename van het arbeidsaanbod sterk terugloopt. Per saldo resulteert slechts een lichte stijging van de werkloosheid zodat de spanning op de arbeidsmarkt vooralsnog blijft bestaan.

Het vierde kwartaal 2008 en de verwachtingen voor 2009 in Nederland

In het vierde kwartaal zijn de ontwikkelingen in een stroomversnelling geraakt en kwamen ook Europese banken in betalingsmoeilijkheden. Dit leidde begin oktober tot verschillende nationalisaties en ingrepen van de Centrale Banken. Ook Nederland ontkwam daar niet aan. Intussen is duidelijk dat de wereldhandel sterk onder druk staat. Door het open karakter van de Nederlandse economie is dit een gevoelige plek. Nederland is sterk afhankelijk van de handel met en tussen andere landen. De lagere groei van de wereldhandel waarmee de kredietcrisis gepaard gaat, werkt voor conjunctuurgevoelige én voor exportgeoriënteerde sectoren relatief sterk door. Het producenten² en consumentenvertrouwen¹ is intussen naar een dieptepunt gezakt.

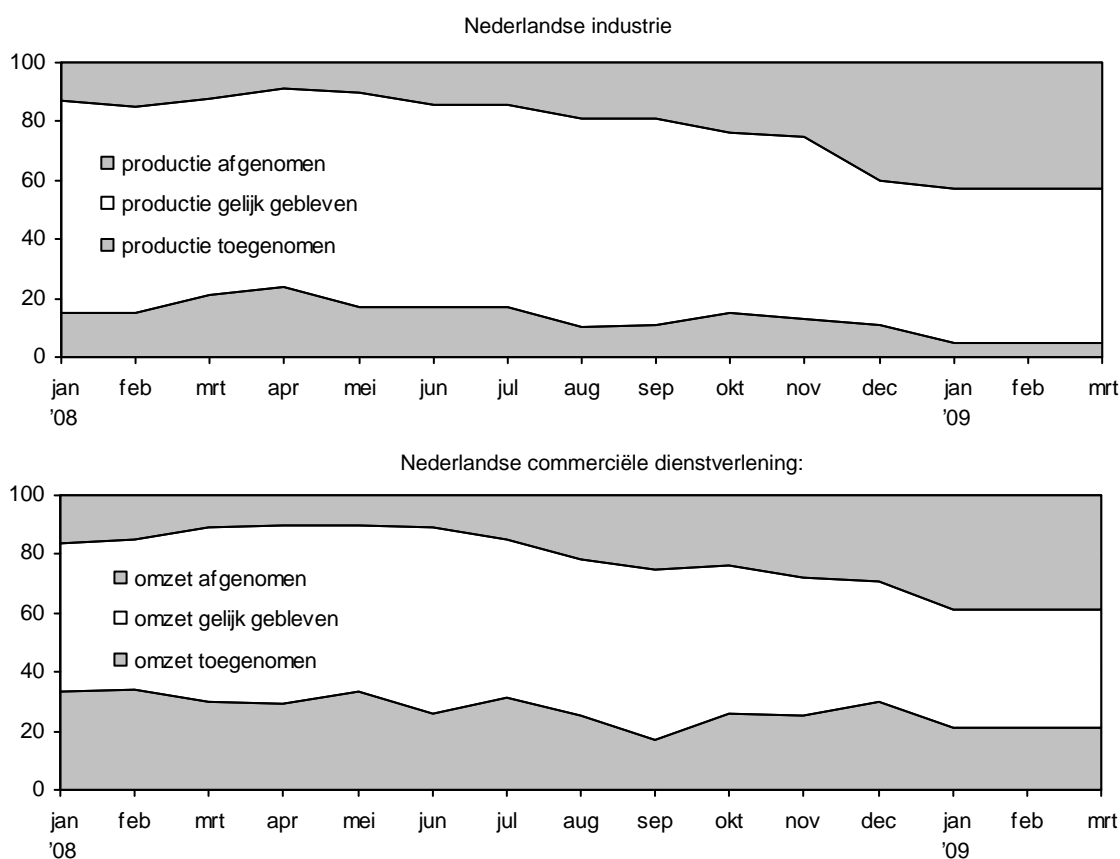
Bron: Maandtabel conjunctuurgegevens, januari 2009, Statline

² Saldo van positieve en negatieve antwoorden in procenten van het totaal.

Industrie en commerciële dienstverlening

Maar niet alleen de sentimenten en het verwachtingspatroon vertonen een sterk neerwaartse trend. Ook de feitelijke omzetontwikkeling van het bedrijfsleven en de orderontvangst staan onder druk. Het CBS voert maandelijks een conjunctuurtest uit waarbij wordt gevraagd naar de productieontwikkeling in de afgelopen maand en de verwachtingen voor de komende drie maanden. Hieruit blijkt dat in het derde en vierde kwartaal van 2008 een duidelijke verslechtering is opgetreden en dat de verwachtingen voor het eerste kwartaal van 2009 zeer laag gespannen zijn.

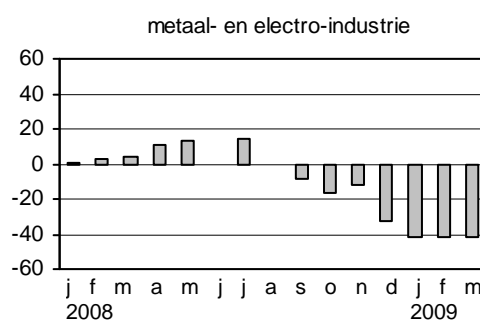
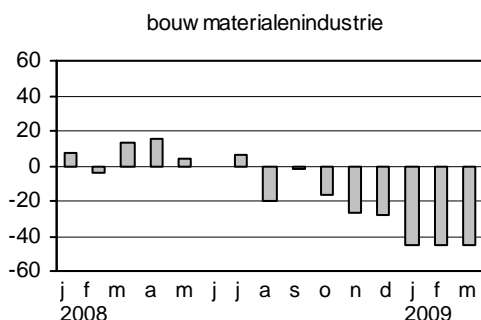
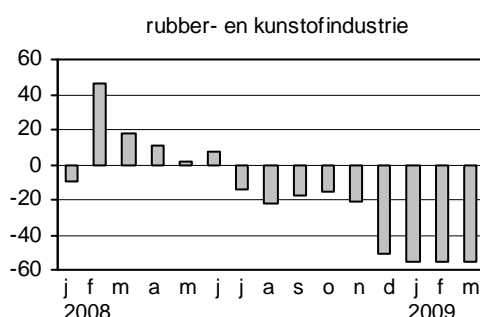
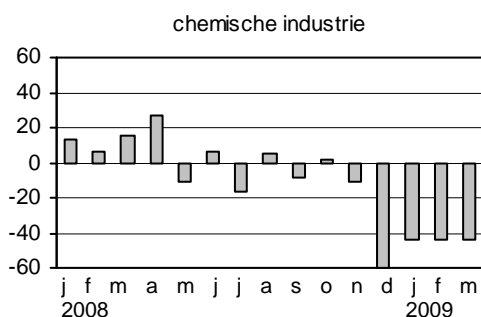
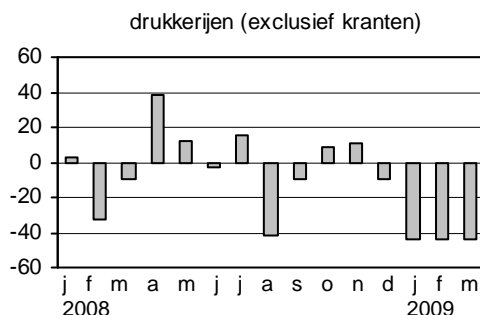
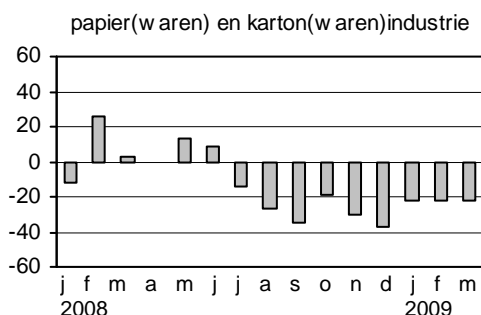
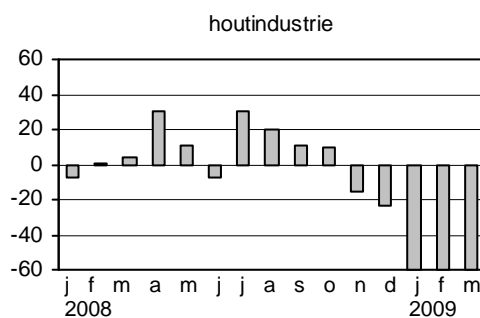
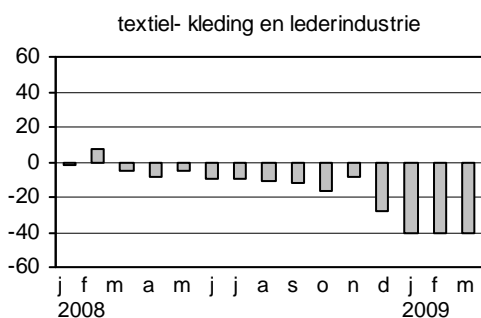
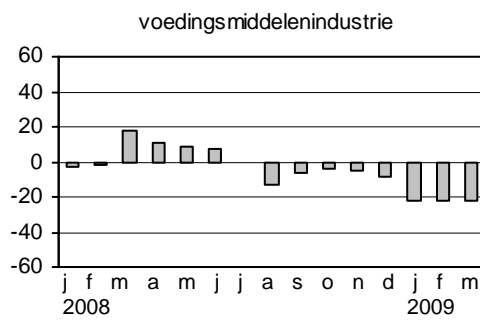
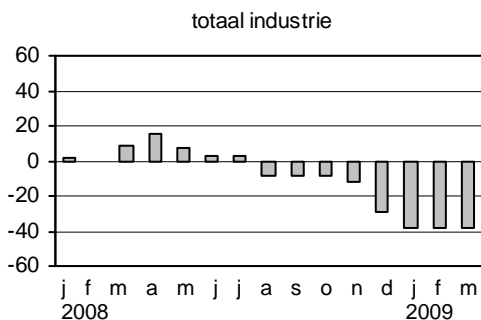
Aandeel bedrijven (in %) naar productie-ontwikkeling t.o.v. de vorige maand, gerealiseerde ontwikkeling 2008 en de verwachtingen voor de eerste drie maanden in 2009

Bron: Conjunctuurtest industrie en commerciële dienstverlening, CBS, Statline januari

Hiervoor is de situatie weergegeven voor de totale bedrijfstakken 'industrie' en 'commerciële dienstverlening'. De vraag rijst in hoeverre het algemene beeld ook geldt voor de samenstellende sectoren. Volgens het CBS geeft het percentage bedrijven met een 'toegenomen productie' gesaldeerd me het percentage bedrijven met een 'afgenomen productie' een goed inzicht in de richting waarin de productie zich ontwikkeld. Voor de totale industrie bijvoorbeeld bedroeg dit kengetal in januari 2008 +2 (+15 en -13), in december was de situatie verslechterd naar -29 (+11 en -40). Op de volgende pagina's zijn de saldogegevens weergegeven voor de verschillende sectoren van de industrie en de commerciële dienstverlening. Daaruit blijkt dat de negatieve trend zich in meer of mindere mate bij alle industriële sectoren manifesteert en dat de malaise generiek is. De bedrijven in de houtindustrie en in de rubber en kunststofindustrie zijn het meest pessimistisch over de ontwikkelingen in de nabije toekomst

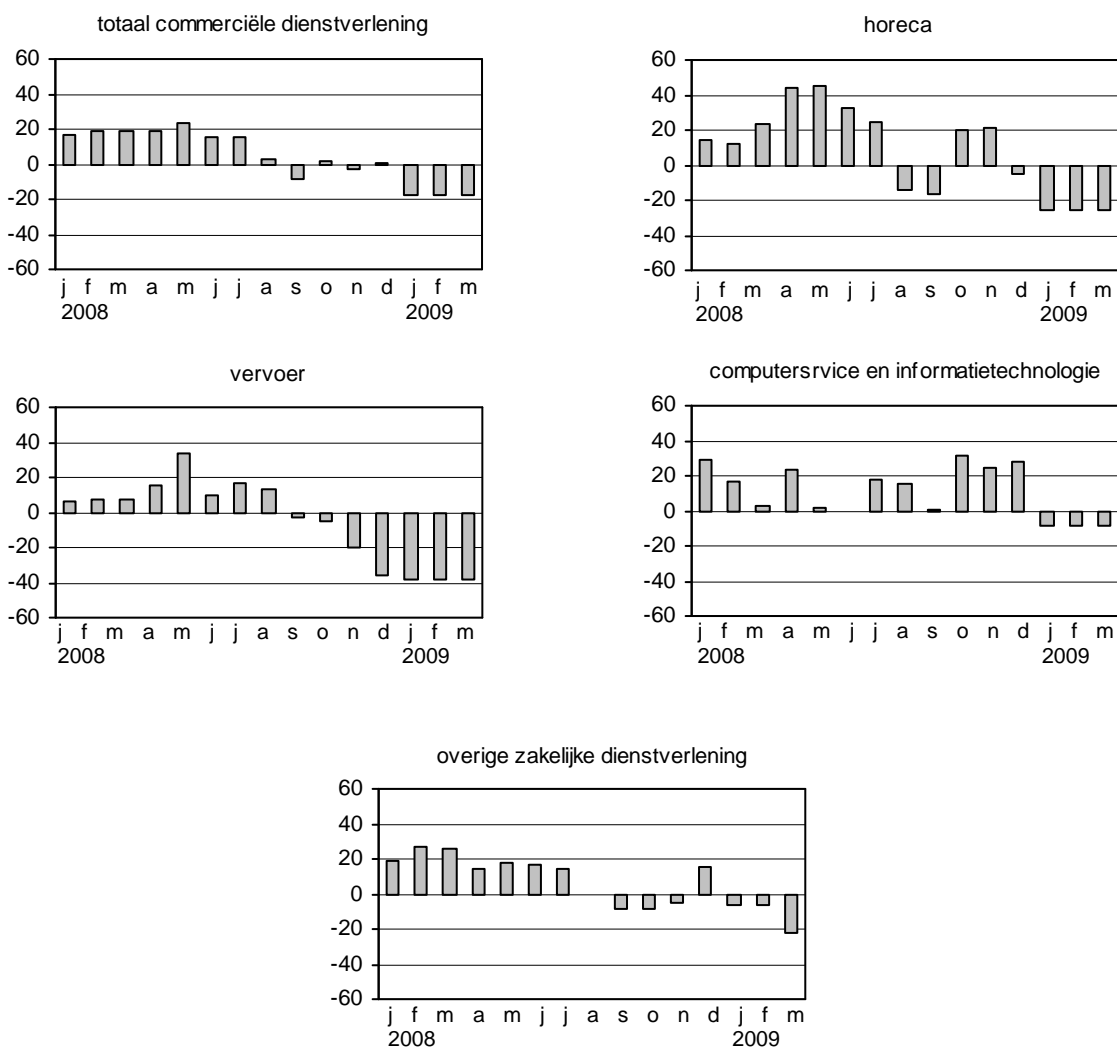
Saldo van het percentage bedrijven met toegenomen productie en afgenomen productie t.o.v. de vorige maand, gerealiseerde ontwikkeling 2008 en de verwachtingen voor de eerste drie maanden in 2009

Bron: Conjunctuurtest Nederlandse industrie, CBS, Statline januari 2009

Bij de commerciële dienstverlening was de omzetontwikkeling in het eerste halfjaar van 2008 nog zeer positief, maar ook daar tekende zich in het tweede halfjaar een negatieve tendens af en zijn de verwachtingen voor het eerste kwartaal van 2009 laag. De feitelijke groeivertraging en de verwachtingen voor 2009 zijn echter veel minder extreem dan bij de industrie. Ook zijn de verschillen tussen de sectoren relatief groot. Zo zijn in de sector computerservice en informatietechnologie tot op heden nog geen feitelijke effecten van de kredietcrisis waarneembaar (wel zijn ook in dit marktsegment onder invloed van de algehele stemming de verwachtingen negatief). In de sector vervoer daarentegen zijn de omzetontwikkelingen in de loop van 2008 sterk negatief geworden. Bij de negatieve verwachtingen in de horeca speelt mogelijk ook het rookverbod een rol.

Saldo van het percentage bedrijven met toegenomen productie en afgenomen productie t.o.v. de vorige maand, gerealiseerde ontwikkeling 2008 en de verwachtingen voor de eerste drie maanden in 2009

Bron: Conjunctuurtest Nederlandse industrie, CBS, Statline januari 2009

Bouwnijverheid

Ook de bouwnijverheid ondervindt de gevolgen van de verslechterde conjunctuur. Volgens het Economisch Instituut Bouwnijverheid zal als gevolg van de kredietcrisis de bouwproductie sterk afnemen en zullen veel arbeidsplaatsen verloren gaan.

Productie en werkgelegenheid in de Nederlandse bouwnijverheid, volumemutaties in %		
	productie	werkgelegenheid
2008	2,5	1,5
2209	-4,5	-1,5
2010	-5,0	-3,0
2011	0,5	0

Bron: Kredietcrisis: gevolgen voor de bouwproductie en de woningmarkt, EIB november 2008

Landbouw

Volgen het rapport 'Raakt de kredietcrisis de agrosector?' (LEI, Wageningen Universiteit en Research Centrum, 22 december 2008) zullen in de Nederlandse landbouw als gevolg van de financiële crisis nauwelijks bedrijven failliet gaan. In het bijzonder de grondgebonden bedrijven binnen de sector, zoals akkerbouw, zijn er minder gevoelig voor. De glastuinbouw en de intensieve veehouderij zijn binnen de agrosector gevoeliger voor de financiële crisis. Het feit dat de agrosector levensmiddelen produceert maakt de bedrijven minder kwetsbaar voor de crisis. Ondanks deze positieve verwachting kunnen er toch ingrijpende gevolgen optreden. Dit heeft te maken met het mogelijk 'opstapelen' van tegenvallende ontwikkelingen in prijzen en kosten. Zo zijn de prijzen van landbouwproducten erg gevoelig voor veranderingen in vraag en aanbod. Eerder geplande investeringen zouden kunnen worden uitgesteld. Belangrijke exportmarkten voor bepaalde producten en betalingsproblemen bij bepaalde landen zijn eveneens van invloed.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat de werkgelegenheidsverwachting voor de landbouw de komende periode niet wezenlijk beïnvloed zal worden door de kredietcrisis en dat het beeld uit de MEV en de middellange termijnraming van het CPB geen bijstelling behoeft.

Macro economische vooruitzichten: CPB-Decemberraming

In december 2008 heeft het CPB en bijstelling van de Macro Economische Verkenning gepubliceerd. Daarin wordt opgemerkt dat de kredietcrisis heeft zich de afgelopen maanden op niet mis te verstane wijze verbreed en verdiept. Het belangrijkste kanaal waarlangs Nederland, als kleine en open economie, getroffen wordt, is de wereldhandel. Is in 2008 de relevante wereldhandel nog toegenomen met 2¾%, voor 2009 wordt een afname van 2¾% voorzien. In het spoor daarvan daalt de uitvoer. In de prognose ligt besloten dat de wereldhandelsgroei, en daarmee de uitvoer, in 2010 weer wat aantrekt. De financiële onrust heeft ook gevolgen voor de kredietverlening aan bedrijven. Deze ontwikkelingen remmen de investeringen door bedrijven verder af. Daarnaast werkt de kredietcrisis door via de beurskoersen. Dat heeft tot een afname van gezinsvermogens geleid, waardoor de particuliere consumptie minder zal groeien. De bijdrage van de totale binnenlandse bestedingen aan de groei in 2009 is negatief. Het zijn vooral de investeringen, van bedrijven en die in woningen, die teruglopen, maar de totale negatieve groeibijdrage vanuit het binnenland blijft beperkt doordat de overheidsbestedingen blijven toenemen. Per saldo moet worden gerekend op een daling van het BBP van -0,8% in 2009. Naar verwachting zal in 2010 sprake zijn van een bescheiden herstel en zal de groei mogelijk uitkomen op 1%.

Kerngegevens voor Nederland 2008-2010, %-mutatie per jaar				
	2007	2008	2009	2010
Relevante wereldhandel	6,3	2,8	-2,8	3,0
BBP	3,5	2,3	-0,8	1,0
Werkgelegenheid	2,6	2,0	0	-2,0
Bron: CPB Memorandum Decemberraming 2008				

Verbijzondering van de CPB-Decemberraming voor het jaar 2009 naar sector

De Decemberraming van het CPB is voor het jaar 2009 door het EIM (m.b.v. het voormalige CPB-model Athena) verbijzonderd naar sectoren.

Gemiddelde ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector in 2009, Nederland		
	in procenten	in arbeidplaatsen
Landbouw en visserij	-1,7	-4.200
Voeding	-1,3	-1.800
Chemie	-1,6	-1.700
Metaal en elektrotechniek	-2,7	-9.500
Overige industrie	-2,6	-8.600
Energie	-1,1	-400
Bouw	-0,4	-2.300
Onroerend goed	0,2	200
Handel en reparatie	-0,5	-7.200
Transport	-0,2	-900
Communicatie	-1,5	-1.600
Bank- en verzekeringswezen	-3,8	-11.000
Horeca en zakelijke dienstverlening	0,4	8.800
Gezondheidszorg	2,3	29.000
Overheid en onderwijs	0,5	4.900
Totaal	-0,1	-6.400
Bron: EIM (op basis van Decemberprognose CPB), januari 2009		

Duidelijk is dat de grootste klappen gaan vallen in de industrie en de commerciële dienstverlening. Tezamen wordt daar een verlies aan bijna 34.000 arbeidsplaatsen geraamd. Alleen in de quartaire sector – en dan met name in de zorg – wordt nog een groei voorzien.

Verbijzondering van de CPB-Decemberraming voor het jaar 2010 naar sector

In termen van economische groei wordt volgens de Decemberraming van het CPB het dieptepunt van de recessie bereikt in 2009 en zal het BBP in 2010 een licht herstel vertonen. Voor de werkgelegenheidsontwikkeling liggen de verhoudingen precies andersom. Doordat de werkgelegenheid doorgaans met een vertraging van ongeveer een jaar op de ontwikkeling van de productie reageert, ligt het zwaartepunt van de werkgelegenheidsverliezen in 2010 (in totaliteit -2% versus -0,1% in 2009). Voor 2010 heeft het EIM echter geen verbijzondering naar sectoren uitgevoerd. Op basis van de volgende uitgangspunten hebben wij daarom zelf een poging gewaagd een beeld te schetsen:

- Voor de landbouw is uitgegaan van de expertverwachtingen van de WUR dat de kredietcrisis geen doorslaggevend invloed zal hebben op de werkgelegenheidsontwikkeling in de landbouw. Daarom gaan wij voor 2010 uit van het structurele ontwikkelingspad zoals geraamd in de meest recente middellangetermijnverkenning zoals die ook voor de PEV 2008-2012 is gebruikt (CPB / ROA / EIM).
- Voor de bouwnijverheid is uitgegaan van de expertverwachtingen van het EIB dat de werkgelegenheid in de bouw in 2010 met 3% zal dalen.
- De quartaire sector is voor een belangrijk deel afhankelijk van overheidsbudgetten. Tot op heden heeft het Kabinet nog geen begrotingsingrepen aangekondigd. Derhalve wordt voor deze sectoren uitgegaan van de meest recente middellangetermijnverkenning zoals die ook voor de PEV 2008-2012 is gebruikt (CPB / EIM / ROA).
- Voor de overige sectoren wordt uitgegaan van een extrapolatie van de onderlinge groeiverhoudingen uit 2009 volgens de EIM-prognose, waarbij rekening wordt gehouden met de CPB verwachting dat de totale werkgelegenheid in 2010 met 2% afneemt.
- De zojuist genoemde procedure voor de overige sectoren leidt voor de sector Horeca en zakelijke dienstverlening en voor de sector onroerend goed tot minder waarschijnlijke uitkomsten. Deze sectoren zullen blijkens de EIM-prognose in 2009 nog een geringe werkgelegenheidsgroei doormaken. Extrapolatie van de groeiverhoudingen uit 2009 zou dus voor 2010 opnieuw leiden tot een positieve ontwikkeling hetgeen in het licht van de algehele economische situatie niet plausibel lijkt, temeer daar de zakelijke dienstverlening mede afhankelijk is van de intermediaire vraag uit de industrie die sterk onder druk staat. Volgens het CPB zijn de economische gevolgen van de huidige laagconjunctuur goed vergelijkbaar met de ontwikkelingen ten tijde van de vorige laagconjunctuur³ in de jaren 2002-2004. Toen kromp de werkgelegenheid op het hoogtepunt in 2003 in de sector Horeca en zakelijke dienstverlening met 1,7%. In de sector onroerend goed

---

³ CPB Nieuwsbrief december 2008, pag 10: 'Regelmatig worden er parallellen met het verleden getrokken waarbij dan de depressie van de jaren dertig als referentiekader wordt genomen. Dit lijkt echter overtrokken. De crisis van de jaren dertig kenmerkte zich door een veel forsere economische neergang, massaontslagen en bittere armoede. De groeicijfers van nu zijn van een andere orde van grootte. Bedroeg de BBP-groei in 1931, het dieptepunt van de crisis, - 3,6%, nu komt deze in het verwachte daljaar 2009 uit op een veel bescheidener - ¾%. Dit vertaalt zich ook in de ramingen voor andere economische variabelen. Zo liep het werkloosheidspercentage in de jaren dertig op tot ruim boven de 10%. Een dergelijke toename ligt niet in de huidige raming besloten. Het is dan ook zinvoller om de economische ontwikkeling zoals die zich nu voordoet te vergelijken met recentere dips in de conjunctuur'.

stagneerde de groei. In ons verwachtingsbeeld voor 2010 gaan wij voor deze twee sectoren uit van deze historische groeivoeten uit 2003 (resp. -1,7% en 0%).

Doorrekening van de uitgangspunten geeft voor 2010 het volgende Nederlandse ontwikkelingsbeeld:

Gemiddelde ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector in 2010, Nederland		
	in procenten	in arbeidplaatsen
Landbouw en visserij	-2,6	-6.500
Voeding	-3,7	-4.900
Chemie	-4,7	-4.700
Metaal en elektrotechniek	-7,7	-26.000
Overige industrie	-7,4	-23.500
Energie	-2,6	-1.000
Bouw	-3,0	-15.500
Onroerend goed	0,0	0
Handel en reparatie	-1,4	-19.700
Transport	-0,7	-2.500
Communicatie	-3,9	-4.400
Bank- en verzekeringswezen	-10,3	-30.100
Horeca en zakelijke dienstverlening	-1,7	-43.800
Gezondheidszorg	0,5	6.200
Overheid en onderwijs	0,2	2.200
Totaal	-2,0	-174.200
Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland (raming op basis van CPB / EIM / EIB/ WUR)		

Doorrekening van het Nederlandse beeld naar Gelderland

Op basis van de Nederlandse gegevens voor 2009 en 2010 kan met behulp van het Gelderse werkgelegenheidsmodel⁴ een raming worden opgesteld van de provinciale ontwikkeling.

Net zoals in Nederland zullen de verliezen in 2009 naar verhouding nog gematigd zijn. De grote klap komt in 2010 met een daling van ruim 17.000 arbeidsplaatsen. Het zwaartepunt van de Gelderse werkgelegenheidsverliezen ligt bij de industrie (-7.000) en de commerciële dienstverlening (-8.600). Maar ook de landbouw en de bouwnijverheid daalt de werkgelegenheid. In de quartaire sector zal in 2009 nog enige groei worden gerealiseerd. In 2010 valt de groei sterk terug.

Afgezet tegen de nationale ontwikkelingen en verwachtingen zoals die naar voren komen uit de meest recente CBS-Conjunctuurtest voor de Industrie en de Commerciële dienstverlening, lijken de Gelderse vooruitberekeringen over het algemeen aannemelijk. Alleen het berekende

⁴ Prognose Model Werkgelegenheid (PROMO), Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland, 2004

banenverlies in de transportsector is in relatie tot de actuele omzetontwikkeling mogelijk aan de lage kant.

Gemiddelde ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector in 2010, Gelderland				
	in procenten		in arbeidplaatsen	
	2009	2010	2009	2010
Landbouw en visserij	-1,7	-2,5	-600	-800
Voeding	-1,4	-3,4	-200	-500
Chemie	-1,7	-4,6	-200	-400
Metaal en elektrotechniek	-1,9	-6,7	-800	-2.900
Overige industrie	-2,6	-7,2	-1.100	-3.100
Energie	-0,5	-1,8	0	-100
Bouw	-0,3	-2,6	-200	-1.600
Onroerend goed	-0,2	-0,1	0	0
Handel en reparatie	-0,6	-1,2	-1.300	-2.500
Transport	-0,2	-0,3	-100	-100
Communicatie	-1,6	-3,7	-100	-300
Bank- en verzekeringswezen	-4,2	-10,5	-900	-2.200
Horeca en zakelijke dienstverlening	0,1	-1,7	200	-3.500
Gezondheidszorg	2,0	0,4	3.300	700
Overheid en onderwijs	0,1	0,0	100	0
Totaal	-0,2	-1,8	-1.900	-17.300
Bron: Bureau Economisch Onderzoek, Provincie Gelderland				

Onzekerheidsvariant

De onzekerheden rond deze raming zijn zeer groot. Het geraamde herstel van het BBP in 2010 leunt in belangrijke mate op de aanname dat de wereldhandel na 2009 weer aantrekt. Het herstel zou echter ook eerder, maar vooral ook later in kunnen zetten. Daarnaast is er in de prognose van uitgegaan dat de kredietverlening aan bedrijven in de loop van 2009 en 2010 geleidelijk weer normaliseert. Het CPB heeft in de Decemberraming een onzekerheidsvariant opgenomen waarbij de internationale conjunctuur, onder invloed van een aanhoudende kredietcrisis, dieper wegzaakt en pas later zal herstellen dan in de centrale projectie ligt besloten. Daarbij is verondersteld dat bedrijven ook gedurende een langere periode te maken hebben met verhoogde risicopremies op bankkredieten. In deze variant komt de economische groei in zowel 2009 als 2010 circa 1%-punt lager uit dan in de centrale projectie. De Nederlandse werkgelegenheid daalt onder die omstandigheden met 0,2% in 2009 en met 3,1% in 2010. Doorrekening van deze variant voor Gelderland resulteert in een banenverlies van ongeveer 4.000 in 2009 en ca. 27.000 in 2010.

Daarbij zal het zwaartepunt van de verliezen – net zoals in de centrale projectie – liggen bij de industrie en de commerciële dienstverlening.